

ERKÖLCS A MUNKAHELYEN

Részlet egy hosszabb tanulmányból

„A kommunistáknak tántoríthatatlanul kell küzdeniük a munka szocialista elveinek megsértése ellen, fel kell lépniük bármely olyan kísérlet ellen, amely visszaélés, becsületesség vagy csalás útján tör mások munkájára, e munka gyümölcsének elsajátítására, határozottan le kell küzdeniük a parazitizmust, a társadalom terhére történő élőködés törekvését.“

(A kommunista életmód és munka, a szocialista etika és méltányosság normáinak tervezetéből)

Az emberi kapcsolatok a társadalmi élet egyetlen területén sem annyira szövevényesek, mint az iparban. A munka mennyiségi és minőségi eredményességét elsősorban a termelés folyamán kialakuló emberi kapcsolatok szervezettsége és állandósága dönti el, ami e tekintetben talán fontosabb a termelőeszközöknél is. Az ipari termelést — ezt a szakadatlan és minduntalan újabb problémákat felvető folyamatot — lényegében az emberi kapcsolatok vibráló „idegrendszere“ tartja mozgásban, lüktetésének ütemét pedig az erre az idegrendszerre ható ingerek szabályozzák. Mégis, amikor elképedve tapasztaljuk ennek az ütemnek hol gyorsulását, hol lassulását, nem mindig ott keressük a zavar okát, ahol kellene, hanem rutinszerűen intézkedünk. Ha — képletesen szólva — egy csavar meglazulását észleljük az emberi kapcsolatok „gépezetében“, sokszor nem arra törekszünk, hogy helyére csavarjuk, hanem legtöbbször kevésbé gazdaságos megoldást választva, kicseréljük vagy drótozással összetakoljuk.

Egyik részlegen egy formázó-öntő csoport hónapokon át jó minőségű és kellő mennyiségű forgattyúházat öntött — majd teljesen váratlanul csökkenni kezdett a termelt darabok száma. A sürgető közbelépésre sikerült ugyan a mennyiséget „visszatornázní“ a korábbi szintre — de nőtt a selejt aránya. Kohászokat mozgósítottak, megváltoztatták az öntődei homok minőségét, szerkezetiileg módosították a darabot, a helyzet mégsem javult. Jó néhány hét után oldódott meg a rejtély, s vele a probléma is: kiderült, hogy a művezető egy nézeteltérés következményeképpen leváltotta azt a csoportvezetőt, akivel az adott kisközösség éveikig teljes egyetértésben dolgozott, s helyette saját „jó-emberét“ erőltette rá a csoportra, akit az sem szaktudása, sem emberi mivolta alapján nem becsült és nem tudott befogadni.

A példabeli művezető meggondolatlan és elvtelen eljárásával megsértette a *kommunista erkölcs alapvető elvét, a kollektívizmust*, és ezzel felborította az emberi kapcsolatok szükséges egyensúlyát. Magától vetődik fel a kérdés: vajon akkor is elkövette volna ezt a hibát, ha iskoláztatása folyamán nemcsak öntészeti ismeretekre oktatták volna, hanem az er-

kölcs elveire s a belőlük eredő magatartásbeli követelményekre is? Hinni akarom, hogy — nem. Feltételezem ugyanis, hogy ha a művezető legalább olyan mértékben, mint a vas-szén ötvözet tulajdonságait, átlátta és értette volna az emberi kapcsolatok sajátosságait is, e tudását hozzáértéssel alkalmazta volna mind a termelés, mind maguk az emberek érdekében — közjük értve saját pártfogoltját is. Így azonban erkölcsi és anyagi kárt okozott, mert nem volt tisztában azzal, hogy a kisközösségek társadalmi célokat megvalósító, magukat *demokratikus eszközökkel* irányító, és tagjaiknak egyéni érdekeit — a társadalmi érdekekkel összhangban — tudatosan érvényre juttató szervezetek.

Meggondolandó a fentebbiekkel kapcsolatban az is, hogy ha annak, aki egy gépkocsit akar vezetni a közúti közlekedésben, részletesen kell ismernie a forgalmi szabályokat (vizsgáznia is kell belőlük), nem százszor fontosabb-e bizonyos szabályok ismerete azok számára, akik a sokkal bonyolultabb emberi lelkek, a sokkal balesetveszélyesebb emberi kapcsolatok forgatagában akarnak vezetni?

Effajta ismeretek hiánya annál súlyosabb balesetek forrása lehet, minél nagyobb az a hatáskör, amellyel a társadalom felruházta az illető vezetőt. Hasonlással élve: egy kerékpáros által okozható baleset csekélység ahhoz képest, amit egy több tonnás, nagy sebességű teherkocsi okozhat. De ebből az is következik, hogy ha a kerékpárosnak az út megvilágításához elég egy zseblámpa is, a gépkocsi vezetőjének messzire világító fényszórókra van szüksége. Nemrég épp ilyen „erkölcsi fényszórók“ hiánya vezetett súlyos „forgalmi balesethez“ egy ismert gépjárműben.

Új igazgatót állítottak a gyár élére, aki az első pillanattól a „kemény kéz“ módszerével kezdett „rendet csinálni“, és felületes felmérés alapján — szinte csak a példaszolgáltatás kedvéért — közelégedetlenséget keltő büntetéseket rótt ki az alkalmazottakra. Mivel az elképzelt rend ennek ellenére sem alakult ki, a „hüvelykujj“-elvet kezdte alkalmazni („a vezető én vagyok“), és minden apró, mások hatáskörébe tartozó problémával kapcsolatban személyes rendelkezései végrehajtását követelte. Az így szinte elkerülhetetlen műszaki és gazdasági melléfogások aztán az ellenkező véglet felé sodorták: egy idő múlva többé nem adott semmiféle lényegbevágó utasítást, ellenben minden apró-cseprő baj vagy fennakadás esetén halomszámra osztotta ki az írásbeli megrovásokat és pénzbírságokat — mindaddig, ameddig az igazgatói székben ült.

A szocialista közösség *önirányító és önfegyelmező* jellegének mellőzése, a közösség tagjai közötti kapcsolatokból csupán a *függőségi* kapcsolatok elismerése már magában is erkölcsi vétség, és az esetek nagy többségében a képmutatás, a klikkszellem, a „fúrás“ és „eláztatás“ lábrakapásához vezet. A példabeli gyárigazgató erkölcsstelen ember *lett*; azért mondom, hogy *lett*, mert eredetileg jószándékúan fogott a munkájához, és csak ama bizonyos „erkölcsi fényszórók“ hiánya vezette a lejtőre. Persze az sem véletlen, hogy ebben az időszakban a munkaerővándorlás a szóban forgó gyárban rendkívül nagy volt, és hónapokon át a tervfeladatokat sem sikerült teljesíteniük.

Legyünk azonban igazságosak: nemcsak a vezetőknek van szükségük az „erkölcsi fényszórókra“. Szakiskoláinkban a fiatal munkást — a szakmaiakon kívül — elég jól felkészítik balesetvédelmi ismeretekkel is. Ezek elsajátítását külön vizsgán kell bizonyítani. De mi történik az emberi kapcsolatokat szabályozó erkölcsi normákkal? Ez nem tantárgy, ebből

nem kell vizsgázni; megismerésük és elsajátításuk alkalomszerű, többnyire az osztályfőnöki órákon folyó „lelkizésre“ szorítkozik, aminek a hatékonysága csupán az osztályfőnök nevelői érzékétől és rátermettségétől függ. Márpedig ha testi épségünk őrzésére különös figyelmet fordítunk, ugyanezt kellene tennünk lelki épségünkkel is. Annál is inkább, mert mindennapi munkánkban sokkal több a lelki, mint a testi baleset.

Egy üzemben teljesen új szakismereteket igénylő gépsort szereltek fel. Három fiatal tanítottak be a berendezés három műszakos üzemeltetésére, s ezek több mint egy évig zavartalanul termeltek. Példaadóan segítettek egymást, „üzemközben“ adták át egymásnak a berendezést, és mindegyik megteremtette váltótársa számára a munka termelékenységéhez szükséges feltételeket. Aztán egyszer csak apadni kezdett a megmunkált darabok száma, a váltások végén állt a berendezés; a fiatalok között széthúzás támadt, és ennek következtében a korábbi termelési szintet semmiképp sem sikerült újra elérni. Néhány hét múlva derült ki a baj oka: az egyik fiatal, a többiek tudta nélkül, fizetési besorolásának emelését kérte — ami azt jelentette volna, hogy hármuk közös keresetéből érdemtelenül többet kapott volna, mint a társai. Bár kérését nem teljesítették, társai nem bocsátották meg neki az erkölcs egyik elemi normájának az áthágását, és nem akartak vele továbbra is együtt dolgozni. Ez a lelki baleset legalább olyan szenvedést okozott neki(k) hosszú időn keresztül, mint egy testi sérülés.

Az egyén lelki sérüléseinek elkerülésén kívül az erkölcsi normáknak van egy fontosabb szerepük is: *a társadalmilag hasznos cselekvésre való ösztönzés*. A szocializmusban élő ember tettei ugyanis olyan mértékben minősülnek erkölcsöknek, amilyen mértékben az egész társadalom ügyét szolgálják, és amennyiben összhangban vannak a fejlődés irányzatával. A szocialista erkölcsnek ebből a legáltalánosabb követelményéből adódik, hogy a tétlenség is erkölcstelen — vagyis: minél hathatósabban cselekszünk az idézett követelmény szellemében, annál inkább távolodunk az erkölcstelentől az erkölcsös felé. És fordítva.

*

Valamennyi erkölcsi alapelv közül talán *a szocialista humanizmus* elve, illetve az ebből eredő követelményeknek minden helyzetben való felismerése és tiszteletben tartása (az emberi méltóság kiteljesítése, a kapcsolatok emberséges jellegének erősítése, az emberről való gondoskodás stb.) a legbonyolultabb. A szocialista társadalomnak — erkölcsi viszonylatban — az az alapvető célja, hogy minden tagját az emberi méltóság felemelő érzetének birtokába juttassa. Ennek elengedhetetlen feltétele az, hogy a társadalom minden tagjára egyenlő kötelezettségek háruljanak, maguk között pedig egyenjogúak és egyenrangúak legyenek. Más szóval ez azt jelenti, hogy a társadalom minden tagjának — nemzetiségre, nemre, foglalkozásra, származásra, anyagi helyzetre vagy különféle ösztökötetésekre való tekintet nélkül — valóban embernek, a közösség számottevő tagjának, az anyagi és szellemi javak teljes jogú birtokosának kell éreznie magát. Hazánkban a megkülönböztetések eltörlését maga az alkotmány szavatolja, másrészt a szocialista termelési mód meg is szüntette azokat az anyagi-gazdasági feltételeket, amelyek az osztálytársadalmakban az emberek közötti egyenlőtlenség alapját képezik. A szocialista viszonyok kiteljesedésének jelentős eredménye, hogy megszűn-

tette az emberek származás szerinti megkülönböztetését is, ami a fejlődés egy korábbi szakaszában még fennállt.

Mindaddig azonban, ameddig a javakból való részesedés a végzett munka arányában történik, s ameddig a társadalom szerkezetében léteznek függőségi-alárendeltségi viszonyok — mindaddig adódhatnak olyan helyzetek, amelyek könnyű alkalmat szolgáltatnak a humanizmus elvének megsértésére és erkölcsi követelményének áthágására. Az emberi méltóság birtokába jutni, ezt érvényesíteni *harcot* jelent tehát a szocializmusban is: harcot mindazon viszonyok és helyzetek ellen, amelyek az embert megalázzhatják, erkölcsi-jellembeli megalkuvást követelhetnek tőle (ilyen például a meghunyászkodás a feljebbvalók előtt, illetve más részről a befolyással nem rendelkezők semmibevevése, a kevésbé iskolázottak lenézése, a függőségi viszony felhasználása személyes szolgálatok elvégzésére vagy nemi kapcsolatok létesítésére stb.). A függőségi viszonyok fennállásának egyik nem kívánatos lehetősége az is, hogy a vezetés hierarchiájában fentebb álló személy kisajátíthatja magának a közösségi minősítés jogát — vagyis megtörténhetik, hogy a neki alárendelt egyén szándéka, cselekvése nem tényleges értelemben minősül közösségi jelentőségűnek, nem önmagában hasznos, hanem csak akkor, ha a vezető annak minősíti, úgymond a közösség nevében.

Egy hallgatag, de nagyon dolgozó műhelyfőnököt műhelyének bizonyos problémái arra készítettek, hogy egy üzemi nagygyűlésen — az ügy fontossága és saját felelőssége tudatában — jelentse ki: a termelés beütemezésének és ellenőrzésének módja elavult, nem felel meg a fejlődés mai színvonalának. A segíteni akarás lelkesedésével sorolta fel érveit és javaslatait az üzemi szinten szükséges változtatások bevezetésére. Az üzem vezetője azonban nem minősítette közösségi ügynek a műhelyfőnök által elmondottakat, és sem zárószavaiban, sem a továbbiakban nem foglalkozott az üggyel. A javaslatok feledésbe merültek. A műhelyfőnököt azonban nemcsak ez sértette emberi méltóságában (felelősségtudatának, illetékességének, meglátása helyességének, jószándékának semmibevevése), hanem még súlyosabban az, hogy mintegy másfél év múlva — mikor az éppen általa sürgetett intézkedések elmaradása miatt a termelés akadozni kezdett — leváltották, mondván, hogy nem „fejlődőképes“, mert ugyanúgy ütemezi és ellenőrzi a termelési folyamatokat, mint ezelőtt tíz évvel...

A példára persze azt lehetne mondani, hogy elszigetelt eset, s hogy egy-két ütemtelen rángás után a termelés gépezete fáradhatatlanul megy tovább. Igen ám, de közben lelkiileg — talán egész életére — rokkanttá tettünk egy embert; sőt lelki sérülést okoztunk azokban is, akik megérezték az odaadóan dolgozó emberen esett méltánytalanságot, s akik a példa hatására sokat veszítenek a kérdéseket nyíltan feltáró őszintesé-
gükből, kezdeményezőkézségükből.

A szocialista humanizmus erkölcsi normáit sajnálatos módon még elég gyakran sértjük meg a különféle összeköttetések alapján történő megkülönböztetésekkel is. Bár tapasztalatom szerint az ilyen alapon előnyös helyzetekbe került „menő fejek“ rendszerint csak pütkösdí királyok, mégis meggondolandó, hogy milyen sérüléseket okoz a közösség tagjainak e pütkösdí királyok uralmának, és milyen súlyos baleset az ő számukra is az elkerülhetetlen bukás. A pártfogó tehát a pártfogoltnak is csak látszólag segít, végeredményben árt, mert erkölcsileg megrontja, s kiteszi őt az ebből adódó következményeknek.

A humanizmus elvét szembetűnően sértő megkülönböztetéseken kívül még előfordulhatnak esetenként apróknak tűnő, de összességükben mégis jelentős sérüléseket okozó megnyilvánulások. A párt politikájának szellemében egész társadalmunkban olyan feltételeket és légkört kell teremtenünk, hogy minden tagja — nemzetiségre való különbség nélkül — *otthon érezze magát* benne. Az ehhez szükséges törvényes feltételek szocialista államunkban megvannak; a megfelelő légkört minden kisebb vagy nagyobb közösség önmaga kell hogy kialakítsa.

Az „otthon-érzet“ egyik legtermészetesebb tényezője az anyanyelv használata. A munkahelyi (üzemi) élet nem néhány perces hivatali ügyintézés, nem is egy-két órás előadás-hallgatás, hanem a dolgozó ember életének időben számottevő (legalább egyharmadnyi), tartalmában pedig leglényegesebb része. Természetes, hogy életének ebben a részében is minden ember a saját anyanyelvét használva érzi magát leginkább otthon; de nyilván az is éppen ilyen természetes, hogy az ország egységes iparának vezetését, irányítását, mindennemű feladatainak lebonyolítását, ügyintézését stb. egy nyelven kell végezni. A mondottakból s abból a tényből, hogy az ország számos munkahelyén dolgoznak együtt más-más anyanyelvűek, az úgynevezett „kényes helyzetek“ sokasága adódhat — amelyek azonban mindjárt nem kényesek, ha az emberi kapcsolatok minden fokán és szintjén a szocialista humanizmus és méltányosság erkölcsi követelményeinek szigorú betartásával viszonyulunk hozzájuk, annak a történelmileg hagyományos testvériségnek a szellemében, amelyre oly gyakran hivatkozunk.

Ha egy többségében magyar anyanyelvűekből álló társaságban akár csak egy olyan román anyanyelvű is van, aki csak a saját anyanyelvén ért, akkor magyarul beszélgetni nemcsak elemi tapintatlanság, de erkölcsileg sem megengedhető. Ha viszont ennek a társaságnak csak a helyisége közös, de a beszélgetés témája nem érdekli csak románul tudó munkatársunkat, akkor az egyenjogúság természetes velejárója a saját anyanyelv használata. Tanúja voltam viszont olyan esetnek is, amikor egy irodában a telefonhoz kért magyar alkalmazott — a román munkatársakkal szembeni, rosszul értelmezett tapintatból — a saját bátyjával sem akart magyar anyanyelvén beszélni. Senki sem várt el tőle effajta önfeladást, és túlzott beilleszkedési igyekezetével lényegében *ő maga* különböztette meg magát a közösségtől, mert tanújelét adta annak, hogy nem érzi magát otthon benne.

Az említett példa nyilván csak egyik, talán nem is a legfontosabb vetületében próbálja érzékeltetni a kérdés sokrétűségét. Anélkül, hogy a kérdéskör teljes kimerítésére vállalkoznánk, újra hangsúlyozzuk, hogy a kisközösségi élet legapróbb megnyilvánulásaitól kezdve egészen az anyanyelvi szempontból vegyes összetételű üzemek művelődési tevékenységéig (műkedvelő előadások, faliújság, hangosbeszélő, könyvtár, tanfolyamok stb.) mindenben a szocialista humanizmus elveinek gyakorlatba ültetéséért, pártunk politikájának megvalósításáért, társadalmunk minden tagja „otthon-érzetének“ megteremtéséért kell fáradoznunk.

*

A humanizmus erkölcsi normáinak összességéből fakad — mint ezeknek sajátos vetülete — *az emberi kapcsolatok humanizálásának a követelménye*, ami a közösségi szellem fejlődésével, az általános műveltségi

színvonal emelkedésével, az anyagi létfeltételek társadalmi biztosításával párhuzamosan, fokozatosan valósul meg. Annak ellenére ugyanis, hogy a termelőeszközök társadalmi tulajdonának feltételei közepette az egyének egyre kevésbé állanak szemben egymással vetélytársakként — az ember és ember, valamint az ember és közösség közötti apró érdekellentétek, összeütközések még aligha kerülhetők el.

Tudatában kell lennünk azonban annak, hogy elégedett állapotunkat nemcsak a „jobban élni“ célkitűzés követésével érhetjük el, hanem a „jobbnak lenni“ erkölcsi igényének érvényesítésével is. Ha pedig eközben mégis merülnek fel ellentétek, azokat az emberiség szellemében kell megoldanunk.

Egy üzemben az egyik gyártási vonalat egy kiváló szervezői képességekkel rendelkező, azelőtt gépbeállítóként működött szakmunkás irányította. Munkája eredményét, lelkiismeretes odaadását mindenki elismerte; ám ennek ellenére jó néhányszor támadt szóváltása az osztályvezető mérnökkel, aki túlzott követelményekkel lépett fel vele szemben, s ezeket ráadásul elég türelmetlenül fejezte ki. Ezeknek az összeütközéseknek az eredményeként az illető szakmunkás többször kérte, hogy mentse fel a képzését meghaladó munkakörből; s ez végre — egy általános átszervezéskor — meg is történt. Ekkor, tekintettel magas szakképzésére és hosszas gyakorlatára, két-három osztály is kérte, hogy helyezték oda csoportvezetőnek, régi „ellenlábasa“ azonban keresztülvitte, hogy egy melléküzembe helyezték át, alacsonyabb besorolásba.

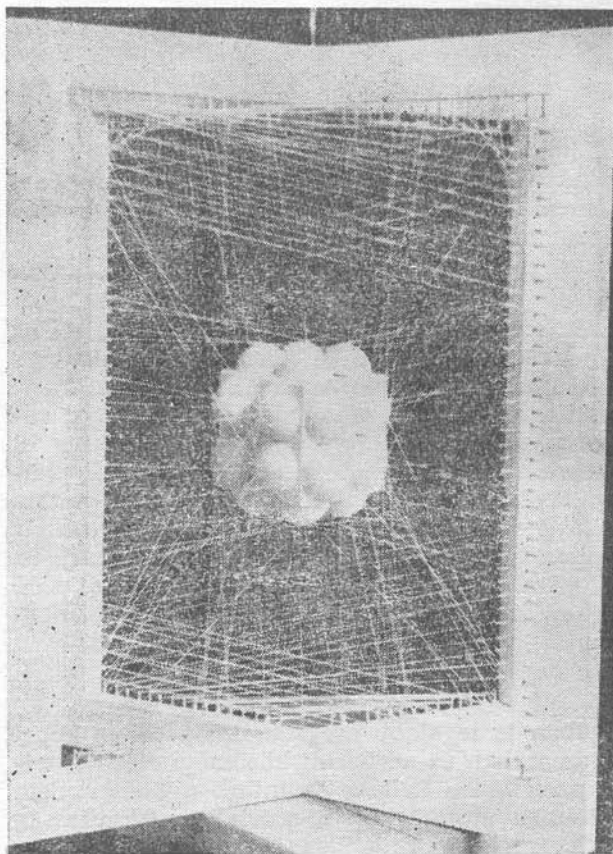
Mi vezérelte a példabeli „hatalmi tényezőt“ abban, hogy a régóta fennálló konfliktust így oldja meg? Személyes elégtételszerzés-e, vagy csupán a példaadás igénye, hogy „vele nem lehet ujjat húzni“? Mellesleg, mi vezette, hiszen mindenképp súlyos vétséget követett el: *nem bánt emberségesen* egy emberrel — s ezzel a közösségnek is kárt okozott, minthogy a szóban forgó munkás az új beosztásban nem használhatta magas szakképzését, nem a képességeinek megfelelő helyre került.

A felmerülő ellentmondások ilyenszerű megoldását kiküszöbölni, az erkölcsi-jellembeli értékek megvédésén örködni a *közvélemény* hivatott. A közvélemény szerepét és felelősségét hangsúlyozza az a pártdokumentum is, amely kötelezővé teszi a közösség jóváhagyását ahhoz, hogy valakit felelős beosztásba helyezhessenek. Minthogy azonban a közösség is, akárcsak az egyén, ki van téve annak a lehetőségnek, hogy tájékozatlanul, tévesen ítél, az egészséges közvélemény kialakításához és fenntartásához a közösség egészére kiterjedő világnézeti felkészültség mellett szükség van az *elvi, tárgyilagos bírálat* szellemének meghonosítására is, valamint arra, hogy a bírálat gátló tényezők (például a megtorlástól való félelem) nélkül, teljes nyíltsággal érvényesüljön.

*

Ahhoz, hogy vázlatosságában is legalább megközelítően teljes képet adjunk az ipari termelés folyamatában és az üzemi-közösségi életben felmerülő erkölcsi kérdésekről, szemügyre kellene vennünk a kommunista erkölcs olyan alapvető követelményeit is, mint a szocialista hazafiasság és az internacionalizmus, a képesség szerinti odaadó munka, valamint

ezeknek — s a fentebb már említett alapelveknek — számos gyakorlati vonatkozását; a mindennapi életet és mindennapi munkát, amelyek során a belső erkölcsi meggyőződés külsőleg, tettekben is megnyilvánuló *etikus magatartássá* válik. De mindezekről könyvek és tankönyvek sokaságát lehetne — és kellene — írni, s jómagam, aki a problémakörnek nem vagyok elméletileg felkészült szakembere, hanem csak fontosságának észlelője egy gépgyártó üzemben, itt most csak arra voltam kénytelen szorítkozni, hogy néhány példa segítségével „erkölcsi fényszóróink“ állandó tökéletesítésének, karbantartásának jelentőségét hangsúlyozzam.

Szigma—1: Mag